

22. juli-fortellinger og forhandlingen om hva terroren skal bety for fremtiden

Claudia Lenz
Det teologiske menighetsfakultet
Claudia.Lenz@mf.no

Abstract

This article explores partly overlapping, partly contradicting narratives about the terror events in Norway on July 22, 2011. It asks, how these narratives contribute to the ongoing negotiation about the meanings of the event and about its consequences for the Norwegian society. Narratives are linked to different identifications and ideas of belonging and they contribute to the formation of discourses which regulate political power. The description of these narratives and the analysis of their role in the formation of a memory culture about July 22. rests on two theoretical perspectives: Starting from Jörn Rüsen's theory of historical consciousness, narratives are defined as meaningful links between past, present and future. These narrative operations determine which aspects of the past event become meaningful points of reference in the aftermath, and which don't. Such a perspective can contribute to the analysis of the negotiation of the memory about July 22. and the identifications and authorizations at stake. Further, recurring on Jan and Aleida Assmann's theory of communicative and cultural memory, the dynamics between communicative bottom up processes and the beginning institutionalization of the memory about July 22. are analysed. On the one hand, the narratives are still informed by different individual and collective needs to create meaning after the deeply disturbing events. On the other hand, an institutionalized memory culture, created and administrated by experts, is emerging. Based on these theoretical starting points, four different narratives about July 22. are described: the narrative of democracy, the narrative of love, the diversity narrative and the security narrative.

Keywords:

- 22. July
- narratives
- historical consciousness
- communicative memory
- cultural memory

Terrorhandlingene i regjeringskvartalet og på AUFs sommerleir på Utøya den 22. juli 2011 kostet 77 menneskeliv og etterlot mange flere mennesker hardt skadet og dypt traumatisert. En slik ugjerning utløser sterke og langvarige reaksjoner, både på det individuelle og kollektive planet. Utover det

å være et traume for de som ble direkte berørt av terroren – de overlevende, deres familier, de etterlatte etter de døde – representerte terroren også et kollektivt sjokk, noe som rystet de mest grunnleggende antagelser som det norske samfunnet har om seg selv. Bildene av ødelegg-

elsene i regjeringskvartalet etter at bilbomben hadde eksplodert, så ut til å være klippet fra en dokumentar fra en krigssone, og var vanskelig å plassere i et land preget av fred og velstand over lang tid.

Det uhorste plasseres umiddelbart i rammer man har etablert fra før. På ettermiddagen 22. juli trodde mange at Norge hadde blitt rammet av islamistisk terror. Det fantes mediale representasjoner og en «fortelling» om global islamistisk terror som peker tilbake til 9/11 og til steder som New York, Madrid og London. Men så ble det klart at en hvit norsk mann sto bak terrorhandlingene, og at terroren var rettet mot det som representerer det pluralistiske og flerkulturelle Norge. Hvilken fortelling kunne romme Norges «home grown» terrorist? Denne artikkelen undersøker forskjellige måter å plassere 22. juli i meningsbærende fortellinger på, og hvordan disse kan snu den traumatiske hendelsen til noe som kan bidra til orientering og samhold i fremtiden.

Utgangspunktet er allikevel en opplevelse av avmakt og meningsløshet. For mange fremsto terrorhandlingene som meningsløse og hensynsløse i sin brutalitet mot forsvarsløse ungdommer, men også som et angrep på hele samfunnet og dets verdifundament. Dette kom frem i de spontane reaksjonene som ga uttrykk for støtte og forsvar for disse verdiene. Rosetogene og de spontane minnemarkeringene var preget av et budskap om samhold, kjærlighet og toleranse. Talene til Jens Stoltenberg med sitt budskap om at Norge vil besvare terroren med «mer demokrati, mer åpenhet og mer toleranse», bidro ytterligere til en oppfatning av at Norge som nasjon besvarte terroren ved å forsvare verdifundamentet som ble angrepet.

Flere forskere (Kverndokk 2013; Rafoss 2015) har pekt på at de spontane minnetrykkene og reaksjonene i det offisielle Norge bidro til etableringen av et tolknings-

mønster som snur det forferdelige til et positivt, fremtidsrettet perspektiv. En slik tolkning plasserer den rystende hendelsen i et større tidsmessig forløp, et før og etter. Den narrative logikken handler om at terroren ikke har nådd sitt mål om å demoralisere og slå sprekker i tilliten og toleransen som demokratiet er tuftet på, men at den bidro til å bekrefte og styrke dette verdigrunnlaget. Dette er kjernen i det som Jeffrey Alexander (2004) betegner som en «progressiv fortelling».

Kyrre Kverndokk (2013) fremhever videre at rosetogene og kjærlighetsbudskapet etter 22. juli bærer preg av en mystifiserende forestilling om et nasjonalt «vi». Styrken ved en slik mystifisert kollektiv adressat er at mange kan identifisere seg med fortellingen, og at den faktisk *virker* samlende. Men man ser seg fort blind på tanken om at det har blitt opprettet en nasjonal konsensus omkring 22. juli, og slik får man ikke øye på de underliggende spenningene og motsetningene i forhandlingen om hvordan denne hendelsen skal tolkes, og hvilke konsekvenser den skal ha.

Debattene omkring det nasjonale minnesmerket som Ingeborg Hjort og Line Gjermshusengen (2017) har analysert, gir tydelig belegg for at det enda ikke er etablert noen faste rammer rundt 22. juli-minnet, og at det er sterke spenninger mellom noen av de grunnleggende måtene å tolke og fortelle hendelsene på. Dette sporet vil jeg følge videre i denne artikkelen. Ved å utforske noen tolkningsrammer som får utslag i fire forskjellige fortellinger, ønsker jeg å bidra til en bedre forståelse av denne dynamikken i den fremvoksende minnekulturen relatert til 22. juli. Hver av disse fortellingene baserer seg på en forskjellig tolkning av den opprinnelige hendelsen (hva den handlet om), noe som bidrar til at konsekvensene for ettertiden blir annerledes, og at de som inkluderes i «viet» som adresseres, ikke er de samme.

Selv om hver av disse fortellingene bidrar til å omforme den traumatiske hendelsen til et referansepunkt som skaper orientering og identitet for ettertiden, peker de i forskjellige retninger når det gjelder veivalgene for fremtiden. Jeg plasserer fortellingene om 22. juli i det Ernesto Laclau & Chantal Mouffe (2001) beskriver som hegemonial dynamikk: en kamp om kulturelle symboler, der identitet og (definisjons)makt står på spill.

Sentrale perspektiver i min analyse henter jeg fra historiebevissthetsteorien: Hvilke aspekter av den fortidige hendelsen står i sentrum for oppfatningen om konsekvensene for ettertiden, og hvem tilskrives autoritet til å kunne definere disse konsekvensene? Hvilke forestillinger om identitet og tilhørighet kobles til denne tolkningen?

For å få en bedre forståelse av slike dynamikker bruker jeg skillet mellom det Jan og Aleida Assmann (1999; 2008) betegner som det kommunikative og det *kulturelle* minnet. I hvilken grad er tolkninger og fortellinger om en fortidshendelse skapt gjennom kommunikative prosesser og praksiser iverksatt av mennesker som på ulikt vis er berørt av hendelsen? Og i hvilken grad er de skapt og forvaltet av spesialister og inngår i institusjonaliserte former?

Jeg nyanserer riktignok Assmanns opprinnelige skarpe skille mellom kommunikativt og kulturelt minne. Jeg argumenterer for at den pågående forhandlingen om 22. juli-minnet kan plasseres innenfor det dynamiske *kommunikative* minnet, men at vi allerede ser fremveksten av en profesjonalisering av 22. juli-minnet og dets forvaltning. Etableringen av institusjonaliserte praksiser og aktører bereder grunnen for mer varige og autoriserte minneformer. Dette endrer dynamikken i den pågående forhandlingen om hva terroren skal bety for det norske samfunnet.

En bevissthet rundt og kunnskap om disse prosessene er en forutsetning for et opplyst og demokratisk offentlig ordskifte omkring hva 22. juli skal bety for det norske samfunnet.

22. juli som kollektivt referansepunkt

Terrorens mål går utover det å ramme politiske fiender. Terroren har til hensikt å destabilisere grunnlaget for samhandling og sameksistens i et samfunn for å kunne fremtvinge en radikal samfunnsendring. Filosofen Hannah Arendt (1951) har pekt på at det ligger i terrorens natur å skape frykt ved å frembringe uforutsigbarhet og mistillit i et samfunn. Terrorhandlingen sender et budskap om at det forferdelige kan inntreffe når som helst, hvor som helst.

Tolkningsrammene som får virkeligheten til å henge sammen på et individuelt plan, og som sikrer sosial samhandling, skal ødelegges. Frykt og hat skal gjøre menneskene mottagelige for en forestilling om at de befinner seg i en krigstilstand, der fienden må bekjempes for enhver pris. Aleida Assmann understreker betydningen av terroren som *symbolsk* vold, som rammer på et kollektivt plan av trygghet og forutsigbarhet:

Because of their devastating charge of violence that destroys not only human lives and material goods but also shatters the symbolic frameworks, impact events produce a collective trauma that intercepts the access to conventional social resources of perception, interpretation and communication. Rupture prevents emotional and cognitive assimilation within a given cultural framework (Assmann 2015:53).

Sitatet fra Assmann understreker at noe av det mest ødeleggende med terroren ligger i

at den river i stykker de tolknings- og forventningsrammene som er et slags symbolsk lim for samfunnet. Terroren sender et budskap om at vi ikke kan føle oss trygge når vi går til jobb, beveger oss gjennom byen, sender våre barn til sommerleir. Den setter presedens om at katastrofen kan inntre, dens mål er å spre frykt om at den vil inntre igjen. Med dette er terrorens mål også å undergrave tilliten – menneskene imellom og til samfunnets institusjoner som skal beskytte dem.

De som beveget seg gjennom regjeringskvartalet etter 22. juli, kunne få en idé om at terroren sprengte et mentalt landskap, der høyblokka inntok en sentral plass som symbol for demokratiet og dets institusjoner, samtidig med det fysiske stedet. Responsen og bearbeidingen av dette traumet må derfor anses som ledd i en symbolsk gjenoppbyggelse av kollektive referanserammer for mening og identitet.

Mange forskjellige kulturelle praksiser som for eksempel dokumentasjon og minneaktivitet (markeringer, monumenter og minnesteder) inngår i denne bearbeidingen. Men også juridiske og politiske prosesser (rettssaken mot Anders Behring Breivik og 22. juli-kommisjonen) spiller en viktig rolle i etableringen av rammer for å tolke og fortelle hva som har skjedd, og hvorfor det har skjedd. Tonje Vold (2012) har pekt på at rettssakens funksjon er å lage en samlet helhet av det kollektive traumet, som man kan forholde seg til. Volds utsagn beskriver det sterke behovet for en sammenhengende – og samlende – tolkning, som kan gjøre det ubegripelige begripelig. Med andre ord er det å kunne legge mening i det som har skjedd, eller i det minste i konsekvensene, en forutsetning for å kunne komme seg videre og overvinne følelsen av å være utlevert til det uberegnelige. Fortellinger kan plassere den forstyrrende fortidige hendelsen i en sammenheng som setter individet og

kollektivet i en posisjon der nåtiden og fremtiden igjen inngår i en meningsfull sammenheng med fortiden – og dermed blir mer forutsigbar og håndterbar.

Fortelling som meningsbærende sammenheng mellom fortid, nåtid og fremtid

Teorien om historiebevissthet er basert på et grunnleggende trekk i menneskelig eksistens, nemlig vårt bevisste forhold til tidsdimensjonene fortid, nåtid og fremtid. Evnen til kontinuerlig å orientere oss i virkeligheten ved å koble fortidens erfaringer til en vurdering av samtidens situasjon og forventninger for fremtiden (Rüsen 1983; 2008), er en sentral del av det som etablerer mennesker som handlende subjekter. Uten en oppfatning av en slik meningsfull sammenheng blir tilværelsen et kaos og mennesket handlingslammet.

Fortellingens funksjon er dermed å skjerme menneskene fra en opplevelse av virkeligheten og tilværelse som arbitrær og meningsløs. Ut fra Jörn Rüsens perspektiv er fortellinger sentrale for dannelsen av historiebevissthet, fortellingen er rett og slett historiebevissthetens *modus operandi* når et spesifikt fortidsfokus kobles til nåtid og fremtid, og er dermed historiebevissthetens grunnform.

What historical narration is: it is a system of mental operations defining the field of historical consciousness [...] The most radical experience of time is death. History is a response to this challenge: it is an interpretation of the threatening experience of time. It overcomes uncertainty by seeing a meaningful pattern in the course of time, a pattern responding to human hopes and intentions. This pattern gives a sense to history (Rüsen 2005:10).

I slike meningskapende prosesser foregår det alltid et sett med mentale operasjoner:

- For det første velges det ut betydningsfulle elementer av fortiden (og dermed neglisjeres eller glemmes andre elementer). Denne seleksjonen er basert på nåtidige behov for orientering.
- For det andre kobles disse fortidsaspektene til nåtiden og til fremtiden på en måte som kan tilfredsstillende orienteringsbehovet.
- For det tredje settes disse elementene sammen på en koherent og meningsfylt måte – og med dette etableres en fortelling.

Disse mentale operasjonene inngår i alle meningsbærende fortellinger om fortiden, også når det gjelder traumatiske hendelser.

Historiebevissthet utvikler seg dessuten i et samspill mellom det individuelle og det kollektive: biografiske fortellinger er grunnleggende for subjektivitet og individualitet, men de er preget av eksisterende kulturelle føringer. På denne måten inngår individet i den kontinuerlige reproduksjonen og transformasjonen av kulturelle fortidsreferanser og tolkninger. Disse perspektivene kan hjelpe oss til å få øye på overlappende og konkurrerende fortellinger som er forankret i forskjellige minnekollektiver, og til å forstå de respektive behovene for orientering og identitet som fortellingene svarer på.

Det er opplagt at meningsbærende fortellinger om fortiden kan konstrueres på mange forskjellige og motstridende måter. Det samme historiske «faktum» kan integreres i vidt forskjellige fortellingslogikker. Fortiden kan og *vil* fortelles på mange forskjellige måter og kan på ulikt vis kaste lys over samtiden og fremtiden. På det kollektive planet betyr dette at det stadig vil foregå en forhandling og/eller maktkamp knyttet til hvilke fortidsreferanser som skal

anses betydningsfulle, hva som er fortidens betydning for vår egen tid, og hvem som har autoritet til å tolke fortiden (Lenz & Nilssen 2011; Bjerg & Lenz 2012).

Disse åpne og dynamiske kvalitetene i etableringen av tolkningsrammer og meningsbærende fortellinger om fortidige hendelser, kjennetegner det Jan og Aleida Assmann (1995; 2008) betegner som det kommunikative minnet. I neste avsnitt skal jeg gå nærmere inn i hva som ligger i dette begrepet og i dynamikken mellom det kommunikative og det mer langsiktige og institusjonaliserte kulturelle minnet. I forbindelse med minnekulturen omkring 22. juli kan slike perspektiver bidra til en bedre forståelse av pågående forhandlinger og omkamper om dens betydning.

22. juli mellom kommunikativt minne og kulturelt minne

Som nevnt ligger det i terrorens egenart at den berører langt flere enn dem som er direkte rammet av den fysiske volden. Dermed tar også mange del i bearbeidingen og den symbolske gjenoppbyggelsen i etterkant. Men enkeltindivider, som igjen tilhører familier, lokalsamfunn og andre grupper, har opplevd hendelsen på forskjellig måte og tolker den ut fra sin biografiske, sosiale eller politiske bakgrunn. Innenfor større og mindre grupper av mennesker vil det oppstå delte tolkninger og fortellinger med forskjellig vektlegging av det som skjedde, og betydningen av det som skjedde, for ettertiden. Noen av disse tolkningene vil få større utslag, gjennom ulike kollektive praksiser og medier. Dermed oppstår en dynamisk situasjon som nesten uunngåelig vil innebære spenninger og konflikt mellom motstridende tolkninger. Dette kjennetegner situasjonen som Jan Assmann og John Czaplicka beskriver som *kommunikativt minne*:

For us the concept of 'communicative memory' includes those varieties of collective memory that are based exclusively on everyday communications. [...] Through this manner of communication, each individual composes a memory which [...] is (a) socially mediated and (b) relates to a group. Every individual memory constitutes itself in communication with others. These 'others', however, are not just any set of people, rather they are groups who conceive their unity and peculiarity through a common image of their past (Assmann & Czaplicka 1995:126).

Det kommunikative minnet er uformelt og befinner seg utenfor institusjonaliserte arenaer. Det skapes og opprettholdes innenfor det som kan betegnes som sosiale *minnefellesskap*. Etter hvert bidrar det kommunikative minnet til å etablere tolkningsrammer og fortellinger om den fortidige hendelsen som blir mer stabile. Her kommer kulturelle formidlingsformer og mer formaliserte rammer inn i bildet, og bidrar til en grunnleggende endring:

The communicative memory offers no fixed point which would bind it to the ever expanding past in the passing of time. Such fixity can only be achieved through a cultural formation and therefore lies outside of informal everyday memory (ibid.:127).

Ifølge Assmann inntar *ekspert* en viktig rolle i overgangen fra minneprosesser som baserer seg på direkte sosial interaksjon til de som foregår innenfor mer stabile rammer. Disse produserer og reproducerer autoriserte tolkninger og fortellinger (ibid.: 130). I det fortellingene skapes, forvaltes og bevares av institusjonelle og kanskje offisielle aktører, kan den fortidige hendelsen forbli et

meningsfullt kollektivt referansepunkt i lang tid etter at det siste tidsvitnet har gått bort. Dette betegner Assmann som *arkiv*. Når fortellingen i tillegg viderefremmes på ritualiserte og formaliserte måter, blir den en del av stabile, kollektive forestillinger om en felles fortid og identitet. Dette kjennetegner det *kulturelle minnet* (Assmann 2008).

Ifølge Assmann har det kommunikative minnet en begrenset tidshorisont som strekker seg over ca. 80–100 år, altså ca. fire generasjoner – det er så langt muntlig overlevering av egen opplevd erfaring til de etterkommende kan strekke seg. Etter det kan fortellinger om en fortidig hendelse utelukkende viderefremmes gjennom medialiserte former:

Cultural memory is characterized by its distance from the everyday. Distance from the everyday (transcendence) marks its temporal horizon. Cultural memory has its fixed point; its horizon does not change with the passing of time. These fixed points are fateful events of the past, whose memory is maintained through cultural formation (texts, rites, monuments) and institutional communication (recitation, practice, observance). We call these 'figures of memory' (Assmann & Czaplicka 1995:129).

Poenget med det kulturelle minnet er altså at det transformerer den flyktige sosiale interaksjonen om fortiden til et varig kollektivt referansepunkt, som bevares og videreføres innenfor institusjonaliserte rammer. Slik *arkiveres* meningsinnholdet i fortellingen over lang tid.

Et godt eksempel for det kulturelle minnet er vikingtiden, som gjennom 1800- og 1900-tallet ble til et sentralt referansepunkt i den nasjonale, norske identitetskonstruksjonen. Fortellingene og tolk-

ningene ble skapt og videreformidlet gjennom historievitenskap, museer og i historieundervisningen. Dette utelukker ikke de mer profane måtene å bruke vikinghistorien på, for eksempel når fotballfans stiller på kamp iført vikinghjelmer. Dette viser at minnefigurene kan vandre fra arkivene til profane arenaer for historiebruk. Men uten arkivene ville vikingtiden ikke vært et referansepunkt så lenge etterpå.

Skillet mellom kulturelt og kommunikativt minne, tolket som statisk versus dynamisk har blitt kritisert. Assmann selv (2008:117) presiserer at skillet ikke fullt ut beskriver situasjonen i moderne samfunn. Her er situasjonen mer kompleks, og i stedet for en overgang fra dagligdags kommunikasjon til institusjonaliserte uttrykksformer må vi nok snakke om et *samspill* mellom disse. Når man anvender kategoriene på denne måten, er kommunikativt og kulturelt minne gode tankeredsaker for å reflektere over prosessene knyttet til tolkningen av 22. juli.

Medialiseringen og ritualiseringen av 22. juli-minnet begynte så å si idet hend-

elsen tok slutt – ikke minst takket være sosiale medier og de spontane minneritualene og -stedene som oppsto rundt omkring i Norge. Disse uttrykksformene og -praksisene forskyver grensen mellom det flyktige og det varige, som ifølge Assmann kjennetegner skillet mellom det kommunikative og det kulturelle minnet: Noen elementer fra den umiddelbare bearbeidningen som foregikk på mange forskjellige nivåer i samfunnet, danner grunnlag for eller inngår i mer varige former.

Jeg mener at det er interessant minneteoretisk sett å analysere memorialiseringen av 22. juli som en prosess der det kommunikative og det kulturelle minnet (eller tidlige former av dette) overlapper hverandre. Et slikt perspektiv gjør det mulig å få øye på fremveksten av kulturelle føringer og institusjonalisering av minnet, og samtidig ta høyde for at 22. juli fortsatt er en del av levende menneskers minne. Videre kan et slikt perspektiv bidra til å analysere motsetningene og spenningene som oppstår når fremveksten av institusjonaliserte minne-

	Kommunikativt minne	Kulturelt minne
Innhold	Historie innenfor rammene av selvbiografisk minne, nær fortid	Mytisk historie, hendelser i den absolutte fortiden
Former	Uformelle tradisjoner og former av hverdagskommunikasjon	Høy grad av formalisering, seremoniell kommunikasjon
Medier	Levende, kroppsliggjort minne, kommunikasjon i et hverdagslig språk	Medialisert i tekster, ikoner, danser, ritualer og forskjellige typer fremføring, «klassisk» eller annen type formalisert språk
Deltagelsesstruktur	Diffus	Spesialiserte bærere av minne, hierarkisk strukturert

(Assmann 2008:117, *min oversettelse*)

former begynner å overskygge de formene og budskapene som har blitt skapt i det spontane og folkelige minnet. Ikke minst kan spenningen mellom det kommunikative og kulturelle minnet bidra til en forståelse av de konfliktene som oppstår når profesjonelle offentlige aktører begynner å overstyre tolkningene som ble skapt i de spontane og uformelle minneuttrykkene.

22. juli er uten tvil gjenstand for de dynamiske forhandlingene som kjenner tegner det kommunikative minnet. Men hva som skal inngå i de institusjonaliserte minneformene, kan være gjenstand for harde maktkamper, dette viser striden om det nasjonale minnesmerket. Det å forholde seg til eller delta i disse forhandlingene forutsetter å kunne «lese» disse fortellingene, det vil si å erkjenne forskjellige typer fortellinger, deimplikasjonene de har for forestillinger om identitet og tilhørighet og hvordan de bidrar til å skape maktrelasjoner.

22. juli-fortellinger – en typologi

I det følgende vil jeg gjøre et forsøk på å beskrive noen av de fortellingene som har blitt etablert siden 2011, og deres plassering innenfor det kommunikative og kulturelle minnet. For hver av disse fortellingene analyserer jeg hvilket aspekt av terroreren som blir tolket som det sentrale referansepunktet i den fortidige hendelsen, og hvilke konsekvenser for nåtid og fremtid dette medfører. Et annet perspektiv er koblet til spørsmålet om hvem som inkluderes i fortellingens «vi», og hvem som blir plassert utenfor.

Demokratifortellingen

Oversikten over de forskjellige fortellingstypene begynner med denne fortellingen fordi dens budskap og tolkningsramme har preget oppfatningen av Norges kollektive reaksjon helt fra begynnelsen, både i Norge

og internasjonalt. Jens Stoltenbergs uttalelse om «mer demokrati, mer åpenhet, mer humanitet. Men aldri naivitet» i hans tale i Oslo domkirke 24. juli ble verdenskjent og er kjernen i det som har blitt en oppfatning av at den *særnorske* reaksjonen på terroreren besto i et forsvar av demokratiske verdier (Rafoss 2015).

Når det gjelder fortidsdimensjonen, kan demokratifortellingens hovedfokus beskrives på følgende måte: «Terroreren var et angrep mot demokrati og toleranse.» I neste skritt snur fortellingen dette til et nåtids- og fremtidsrettet «svar». Terroristen skal ikke få makt til å ødelegge de verdiene som er under angrep, tvert imot vil responsen være en styrking av nettopp disse verdiene. «Vi, som demokratisk nasjon, kommer styrket ut av terroreren.» Retorisk plasserer Stoltenbergs uttalelse terroristen i en motsetning til det nasjonale kollektivet («Vårt svar»). I dette ligger en helt konkret forpliktelse, å leve opp til demokratiske verdier og prinsipper – også når disse prinsippene er under press. Dette budskapet har ofte blitt kontrastert med George W. Bushs utsagn etter 9/11: «We will haunt them down», som ble et startskudd på krigen mot terror og alle dens ettervirkninger.

Demokratifortellingen fikk konkret praktisk betydning i forbindelse med rettsaken mot Anders Behring Breivik, der den vant gjenklang i insisteringen på at rettsaken måtte følge rettsstatlige prinsipper. Appellen om «mer demokrati» innebærer at en person som forakter de demokratiske verdiene og prinsippene, ikke skal få samfunnet til å vike fra nettopp disse prinsippene. Innenfor demokratifortellingens tolkningsramme ville det å følge en hevnelogikk være å la gjerningsmannen seire.

Demokratifortellingen etablerer altså en tolkningsramme, som får utslag når temaer som er relatert til 22. juli, blir forhandlet. Et annet eksempel på dette er debatten om

bekjempelse av hatprat på internett, med spenningsforholdet mellom ytringsfrihet som en av demokratiets grunnleggende verdier på den ene siden og ønsket om å hindre videre spredning av hateideologiene på den andre. Breivik var ikke en «lonely wolf», hans verdensbilde og radikalisering ble påvirket av høyreekstremistiske, islamfiendtlige og ultranasjonalistiske fora på nettet. Derfor reiser demokratifortellingens tolkningsramme det vanskelige spørsmålet om hvordan de antidemokratiske kreftene som benytter seg av ytringsfriheten kan begrenses og motarbeides – uten å gi opp verdien.

Og så er det en annen utfordring: Når fortellingen om reaksjonene etter 22. juli reduseres til hvordan «det særnorske» kom frem i den fredelige og demokratielskende reaksjonen, er faren stor for at forestillingen om å måtte leve opp til demokratiske verdier og prinsipper (og konfliktene om hva dette innebærer) erstattes med en *statisk* idé om nasjonal identitet. I verste fall blir demokratifortellingen ekskluderende, og fortidsreferansen blir et mytisk grunnlag for en idé om at «vi» må beskytte våre verdier mot «dem» som kommer utenfra og ikke bærer disse verdiene i seg.

Demokratifortellingen har altså blitt etablert gjennom praksiser og uttalelser i en tidlig fase etter terrorhandlingene. Debatene som jeg nevnte, har aktualisert og utfordret tolkningsrammen som denne fortellingen etablerte, og jeg plasserer disse dynamiske prosessene innenfor det kommunikative minnet. Men det er verdt å merke seg at de to institusjonene som per i dag forvalter 22. juli-minnet på profesjonalisert måte – 22. juli-senteret og i enda sterkere grad Hegnhuset på Utøya – gjør sterke koblinger mellom det å minne om 22. juli og det å opprettholde og videreføre demokratiske verdier gjennom læringsprosessene sine. Med dette har demokratifortellingen blitt overført i en autorisert og

institusjonalisert form, som peker mot det mer langsiktige kulturelle minnet.

Kjærlighetsfortellingen

I sentrum for denne fortellingens fortidsfokus står terrorens destruktivitet. Kjærlighetsfortellingen handler om et blindt hat som besvares med kjærlighet, og dermed finner vi igjen en operasjon som setter noe positivt og fremtidsrettet opp mot terrorens ødeleggende karakter. Kjærlighetsfortellingens operasjoner kan beskrives slik: Terroren er et uttrykk for ondskap, og en slik ondskap kan og må overtrumfes med kjærlighet. Ondskap og kjærlighet er arketyperiske størrelser, i motivet «kamp mellom hat og kjærlighet» blir tidshorisonten forskjøvet til det mytiske.

Kjærlighetsfortellingen og dens tolkningsramme har blitt etablert umiddelbart etter terrorhandlingene. Det viser Sidsel Lieds (2016 a) undersøkelse av materialet som ble produsert i de spontane minnesmerkene. Hun peker på at kjærlighet er en av de verdiene som mobiliseres for å kompensere det som oppleves som meningsløst. Fortellingens kjerne kommer tydelig frem i følgende uttalelse som spredde seg gjennom sosiale medier dagene og ukene etter 22. juli: «Når én mann kan forårsake så mye ondt – tenk hvor mye kjærlighet vi kan skape sammen.»

I Norge er denne uttalelsen kanskje like godt kjent som Stoltenbergs uttalelse om «mer demokrati». Opphavskvinnen er Helle Gannestad, som er medlem av AUF Møre og Romsdal. Hun var ikke på Utøya under terrorangrepet. Gannestad publiserte uttalelsen som tweet 23. juli, og kort tid etter levde den sitt eget liv i sosiale medier og i de spontane minneuttrykkene som materialiserte seg i Oslo og andre steder i landet. Utsagnet ble stående som et symbol for stemningen som preget dagene og ukene etter terroren.

Twitter-melding Helle Gannestad 22. juli 2011. Skjermdump fra Twitter.

Armbånd «Når én mann kan forårsake så mye ondt – tenk hvor mye kjærlighet vi kan skape sammen.» Foto: Vivian Sørensen, Antirasistisk senter.

Det er verdt å merke seg at motsetningsparet *ondskap* og *kjærlighet* blir supplert av et annet motsetningspar i denne uttalelsen: *én mann* og *vi sammen*. Med dette etablerer kjærlighetsfortellingen det bredeste fellesskapet som kan tenkes: «vi alle sammen» som står mot terroristens hat. I denne appellen til «viet», som alle kan identifisere seg med, ligger noe av kraften som gjorde at uttalelsen spredde seg så fort dagene etter terroren.

Uttalelsen er et eksempel på betydningen av sosiale medier og «nedenfradynamikken» i de meningsskapende prosessene etter 22. juli som flere (Kverndokk

2013; Lied 2016; Døving 2013; Hjort og Gjermstad 2018) har beskrevet. Samholdssymbolikken materialiserte seg da det ble produsert armbånd med kjærlighetstweeten på.

Men kjærlighetsfortellingen har også preget talene til representanter for det offisielle Norge. Mest kjent er kanskje talen til kronprins Haakon 25. juli, der han sa: «I kveld er våre gater fylt av kjærlighet.» *Kjærlighetsfortellingen* og *demokratifortellingen* har det til felles at de peker mot muligheten til å overvinne avmaktfølelsen og fortvilelsen i møte med terrorens brutalitet og destruktivitet. Men selv om kjær-

lighetssymbolet, i likhet med utsagnet «mer demokrati», forteller om et fellesskap som kommer styrket ut av det forferdelige, slutter parallellene mellom de to tolkningsrammene her. Når vi ser nærmere på *hvilke* fellesskapsforestillinger demokrati- og kjærlighetsfortellingen refererer til, ser vi at de peker i ganske forskjellige og til en viss grad motstridende retninger:

Kjærlighet symboliserer harmoni, en følelse av enhet. Hjertet er kjernesymbolet, og i det ligger det en forestilling om å være omsluttet av noe som er sterkere enn alt som kan splitte. Demokrati derimot handler i utgangspunkt ikke om harmoni og konsensus, men om å komme frem til løsninger der det i utgangspunktet finnes forskjellige meninger, interesser og kanskje til og med forskjellige verdisyn. Hannah Arendt (1956) betrakter kjærlighet som uegnet som fundament for det politiske, i motsetning til vennskap, som er bygget på respekt og gjensidig anerkjennelse mellom likeverdige subjekter. Kjærlighet kjennetegnes, ifølge Arendt, av et enhetsprinsipp, mens det politiske følger et pluralitetsprinsipp. Følger vi Arendt her, betyr det at kjærlighetsfortellingen tilfredsstillende behovet for meningsdannelse som med sterk emosjonell appell, klarer å lukke det gapet av avmakt og fortvilelse som terroreren har skapt. Men på lengre sikt kan kjærlighetsfortellingen være utilstrekkelig for å adressere terroreren ideologiske og politiske dimensjon. Den blinde ondskapsen, som Gannestad oppfordrer til å besvare med kjærlighet, er noe annet enn politisk motivert vold som skal besvares med rettsstatlige midler og demokratiske deltagelse.

Kjærlighetsfortellingen kan, med andre ord, stå i veien når det gjelder å komme seg videre etter det umiddelbare sjokket, og når uenighetene om betydningen av 22. juli

kommer frem, slik vi har sett i forbindelse med debattene om tilregnelighetsspørsmål under rettssaken mot Breivik og i debattene om det nasjonale monumentet. Denne dimensjonen i det kommunikative minnet krever toleranse og respekt for den andres oppfatning. Heller enn fokuset på kjærlighet er demokratifokuset egnet til å utvikle det Lars Leird Iversen (2014) kaller «uenighetsfellesskapet» i den offentlige samtalen om 22. juli.

Det er derfor ikke forbausende at kjærlighetsfortellingen etter hvert selv har blitt gjenstand for kritisk refleksjon. Et eksempel på en slik kritisk holdning til kjærlighetsfokuset kommer frem i følgende blogginnlegg av Laial Ayoub fra 2016:

Vi lovet hverandre at vi skulle møte hat med kjærlighet, men gjør vi det? Er det kun meg, eller har vi blitt mindre tolerante? Jeg har venninner som har blitt kalt terrorister på T-banestasjoner av fremmede mennesker. Jeg har venninner som ikke tør å gå med hijab på jobb i frykt for å miste jobben. Jeg har venninner som har blitt kastet ut av busser av bussjåfører. Jeg har venninner som ikke føler seg komfortable når de går i strøk med mange utenlandske pga blikkene de får. Jeg har venninner som får hatefulle meldinger av fremmede i innboksene sine på sosiale medier. Hvorfor har det blitt sånn? Hva er det vi er på vei mot? Hvor er all kjærligheten vi lovet hverandre blitt gjemt bort?¹

Mangfoldsfortellingen

22. juli-fortellingene som jeg har presentert så langt, har «hele Norge» som adressat. De er basert på en forståelse av terroreren 22. juli som et angrep på hele den norske nasjonen, og at nasjonen responderte ved å samle seg

1. http://hijabbloggen.blogg.no/1469173042_22_juli_5_r_senere.html, lesedato 25.04.2018.

rundt felles kjerneverdier. Den tredje fortellingstypen som skal introduseres, utfordrer det innforståtte ved de første to tolkningene, nemlig at det er enighet om hvem som omfattes av det nasjonale «viet», og hvilken konsekvens dette har for verdifokuset.

Fortidsreferansen i det jeg velger å betegne som mangfoldsfortellingen, tar utgangspunkt i at terroren var et angrep på det *flerkulturelle* Norge og dets liberale støttespillere. Gjerningsmannen ville ramme dem som han anså som multikulturalismens agenter. Under rettssaken betegnet Breivik terrorhandlingene som: «preventive angrep til forsvar for det norske urfolk og norsk kultur». I hans virkelighetsbilde utgjør flerkulturalitet en trussel mot «den rene norskheten», og i forlengelse av det er det liberale demokratiet et svakt og forrædersk system som ikke er i stand til å verne om denne norskheten.

Basert på en tolkning om at 22. juli var et angrep på det mangfoldige Norge, handler den nåtids- og fremtidsrettede operasjonen om å forsvare mangfold og flerkulturalitet. Konsekvensen av terror må bli et inkluderende norsk «vi», og da særlig med blikk på muslimene, som terroristen utpekte som hovedtrussel mot hans forestilling av det norske.

Mangfoldsfortellingens tolkningsramme plasserer muslimene som en del av det som *var under angrep* 22. juli. Dette står i kontrast til det som skjedde på ettermiddagen den 22. juli: Mange trodde at islamistiske terrorister hadde sprengt bilbomben i regjeringskvartalet. Disse antagelsene fikk næring fra mediens reaksjoner. NRK viste bildesløyer fra islamistiske terrorangrep i Madrid og London og satte på denne måten hendelsen inn i en internasjonal referanseramme av

islamistisk terror. Denne mediale representasjonen kan betegnes som en minnefigurasjon (Assmann 2008). Det vil si en overføring fra kjente bilder og fortellinger om islamistisk terror, angrep fra en ytre fiende, som man antok også hadde nådd Norge. Noen av de første Twitter-reaksjonene og beretningene om angrep på muslimer i Oslo denne ettermiddagen tyder på at denne tolkningen rådet hos mange.²

Men de spontane minnemarkeringene dagene etter terrorhendelsene endret dette bildet, og det er her mangfoldsfortellingen etableres. Alexa Døvings (2013) undersøkelse av noe av det spontane minnematerialet som oppsto rett etter 22. juli, viser at forestillingen om «hele Norge» som ble rammet av terroren, omfattet muslimene. Mange ønsket på denne måten å ta avstand fra Breiviks muslimhat. Videre finner Døving at også muslimer som selv har produsert slikt minnemateriale, oppfattet seg som en del av det sørgende nasjonale fellesskapet etter 22. juli.

Utover de spontane minnemarkeringene bidro også de interreligiøse markeringene som for eksempel ble avholdt i Oslo domkirke, til etableringen av mangfoldsfortellingens tolkningsramme.

Mangfoldsfortellingen nådde et klimaks under rettssaken mot Anders Behring Breivik. Da Breivik kom med utlegninger om «kulturmarxistisk og multikulturalistisk» indoktrinering av barn i den norske skolen, symbolisert av sangen «Barn av regnbuen», førte dette til spontane motreaksjoner. 26. april 2012 ble det avholdt massemønstringer i Oslo og andre byer, der folk samlet seg for å synge «Barn av regnbuen» i protest mot Breivik. I Oslo gikk demonstrantene syngende forbi tinghuset, der rettssaken ble avholdt, med et uttalt mål

2. <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/terrorangrepet-22-juli-politikk-og-samfunn/kadra-muslimer-ble-jaget-nedover-gatene/a/10088913/>, lesedato 25.04.2018.

om at Breivik skulle høre sangen inne i retts-salen.³ Her var det en flytende overgang mellom politisk manifestasjon og minne-ritual. Nettopp i dette ligger det kommunikative minnets kraft.

Hvor ble det av mangfoldsfortellingen i omformingen av de spontane markeringene til det mer institusjonaliserte minnet etter 22. juli? På 22. juli-senteret i Oslo og i Hegnhuset på Utøya vises det videoer med fortellinger fra overlevende, blant dem også ungdommer med minoritetsbakgrunn. På denne måten plasseres disse innenfor minnefellesskapets «vi». Men samtidig viser forskning om holdninger til muslimer i den norske befolkningen at terroristens tanke-verden, som plasserer muslimer utenfor det norske «viet» og som en trussel mot norsk identitet, er veldig utbredt (Hoffman og Moe 2018).⁴ Dette tyder på at mangfoldsfortellingens tolkningsramme og dens plassering av muslimer innenfor det norske «vi» som var under angrep, har blitt skjøvet i bakgrunnen. Her finnes det en sammenheng med den siste fortellingen jeg vil introdusere.

Beredskapsfortellingen

Den siste fortellingstypen som blir presentert her, er fortellingen om den mangelfulle beredskapen 22. juli, som bidro til at flere liv enn nødvendig gikk tapt på Utøya. Erkjennelsen at «mye av dette kunne blitt forhindre», er viktig når det gjelder de fremtidsrettede konsekvensene, men kan også munne ut i uproduktive debatter om skyldspørsmålet og dermed være en hindring for å bearbeide og komme videre. På denne måten berører denne fortellingen

historiebevissthetens grunnleggende funksjon å skape et utgangspunkt for fremtidsrettet menneskelig handling.

Jeg kaller fortellingen om hvordan terrorhandlingene kunne få et slikt omfang, og fremtidsfokuset om hvordan noe slikt kan bli forhindre i fremtiden, for «beredskapsfortellingen». Beredskapsfortellingens narrative operasjoner kan beskrives slik: Fortidsfokuset ligger på at katastrofens omfang ble så stor fordi beredskapen sviktet, og i dette ligger det en fare for at fortellingen bidrar til å bli opphengt i skyldspørsmål. Som motvekt legges det stor vekt på at det som *kunne vært gjort*, blir en forpliktelse for fremtiden. I beredskapsfortellingen spiller gjerningsmannens ideologiske motiver en underordnet rolle, og med dette kan den lett bli løsrevet fra 22. juli som konkret kontekst.

I motsetning til de forrige fortellingene har beredskapsfortellingen ikke blitt utformet gjennom de tidlige og folkelige markeringene, men gjennom den offentlige bearbeidingen. 22. juli-kommisjonens arbeid og dens rapport (NOU 2012) er sentral for denne fortellingen. 22. juli-kommisjonen (også kalt *Gjørø-kommisjonen*, etter kommisjonslederen Aleksandra Gjørø) var en regjeringsnedsatt uavhengig kommisjon som ble opprettet i august 2011, og leverte sin rapport et år senere, i august 2012.

Kommisjonens vanskelige oppgave besto ikke bare i å rekonstruere de forskjellige etatenes reaksjoner og samhandlingen mellom disse. Den besto også i å fange opp de vanskelige spørsmålene som de overlevende og berørte måtte sitte med, og som kjærlighets- og samholdsfokuset ikke kunne

3. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/terrorangrepet-22-juli/minst-40-000-moette-opp-for-aa-synge-barn-av-regnbuen-mot-breivik/a/10050105/>, lesedato 25.04.2018.

4. HL-senterets holdningsundersøkelse fra 2017 viser for eksempel at 39 prosent støtter påstanden om at «Muslimer utgjør en trussel mot norsk kultur», mens 30 prosent er enige i påstanden om at «Muslimer ønsker å ta over Europa».

romme og nærmest sto i veien for: Kunne flere liv blitt berget? Hvem sin skyld var det i så fall? Hvem sviktet?

Den meningsløse volden og avmaktfølelsen den skaper, utløser også sinne. Sinnet kan rette seg mot dem som ikke klarte å hindre katastrofen, og som feilet der de kunne begrenset den. Ettersom de harmonipregede tolkningsmønstrene i det spontane og folkelige minnet ikke kunne romme disse negative emosjonene, hadde 22. juli-kommisjonen en veldig viktig funksjon, nemlig å plassere spørsmålene i formaliserte og på sett og vis nøytraliserende rammer. Med dette ble ansvaret for å utforme fortellingen om hva som hadde gått galt, gitt til en gruppe eksperter, som skulle komme opp med svar basert på nøktern utforskning. Resultatet, kommisjonens rapport, hadde altså en sentral funksjon som en kollektiv tolkningsramme.

De formaliserte og institusjonaliserte rammene for kommisjonens arbeid var muligens en forutsetning for at disse vanskelige spørsmålene i det hele tatt kunne stilles, og kommisjonens rapport kommer kanskje nærmest det man kan betegne som en offisiell fortelling, omgitt av tyngde og autoritet. Med dette må rapporten og dens tolkninger helt sikkert plasseres i en overgangssone mellom kommunikativt og kulturelt minne.

Stortingsmeldingen (Meld. St. 21 (2012–2013)) konstaterer til og med: «Rapporten har blitt samfunnets felles forståelse av hva som har skjedd» (ibid.: 7). Dette kan tolkes som en påstand om at rapporten fungerer som et «master narrativ», en fortelling som definerer hva som kan fortelles, og hvordan. Jeg foretrekker å tolke rapporten som en fortelling som rommer noen av de aspektene som vanskelig kan plasseres og uttrykkes i de andre fortellingene. Men også denne fortellingen, «beredskapsfortellingen», kobler fortiden til

nåtiden og peker mot konsekvenser for fremtiden.

Rapporten, dens «analyser, vurderinger og konklusjoner», ble, ifølge Helge Renå (2017:17), «lagt til grunn uten spørsmål i den videre oppfølgingen av 22/7». Det er liten tvil om at man trengte en sterk og robust fortelling for å tøyne noen av de emosjonelle kreftene i skyld- og ansvarsspørsmålet.

Beredskapsfortellingen bygger for øvrig på et fortellingsselement som er helt fraværende i de andre fortellingene – det *kontrafaktiske* perspektivet: Hva ville ha skjedd hvis noen aktører hadde handlet annerledes i ettermiddagstimmene 22. juli? «Myndighetenes evne til å beskytte menneskene på Utøya sviktet. En raskere politiaksjon var reelt mulig. Gjerningsmannen kunne ha vært stanset tidligere 22/7» (NOU 2012: 15). Beredskapsfortellingen peker mot en fremtid der potensielle terrorister *skal stanses*. I sin analyse av debatter etter 2011 finner Åshild Kolås (2017:529) «that the most significant and lasting of these debates was related to public security and policing». Siden beredskapsfortellingen, på samme måte som kjærlighetsfortellingen, ikke har en direkte referanse til hva som motiverte terroreren, kan denne tolkningsrammen også flyttes og utvides til terrorfaren generelt.

I lys av terrorhandlingene utført av Den islamske stat (IS) i andre europeiske land etter 2011 har «antiterror»-fokuset og «radikaliserings»-fokuset i den offentlige samtalen nesten utelukkende blitt koblet til islamistisk terror. Dette bidro til at muslimer generelt ble assosiert med terror. Med dette kan beredskapsfortellingens tolkningsramme plassere norske muslimer som en potensiell terrorfare. Fortellingen står dermed i et spenningsforhold til mangfoldsfortellingen, som posisjonerer muslimene som en del av nasjonen som angripes.

Konklusjon

Gjennomgangen av fire forskjellige 22. juli-fortellinger er ikke utfyllende. Poenget har vært å illustrere at det finnes dels overlappende, dels motstridende måter å tolke terroreren på. Derneft, hvordan disse fungerer som tolkningsrammer som preger forestillinger om nasjonalt fellesskap og tilhørighet, samtidig som de peker mot forskjellige konsekvenser som terroreren skal ha for det norske samfunnet. Er det viktigste å spre kjærlighet, verne om demokratiet, sette pris på mangfold og flerkulturalitet eller styrke beredskapen mot fremtidig terror? Hver av disse fortellingene inngår i kampene om autoritet og makten til å sette en agenda og definere hvilken retning vårt samfunn skal ta.

Fortellingene har det til felles at de skaper en meningsfull sammenheng mellom terrorhendelsen, reaksjonene på den og handlingsrettede konsekvenser for fremtiden. De bidrar til å bearbeide hendelsen på det individuelle og kollektive nivået idet de tilbyr fremtidsperspektiver. Men som jeg har vist, varierer de fire fortellingene på noen grunnleggende punkter. Hver fortelling tar utgangspunkt i forskjellige aspekter ved terroreren. Var det et angrep rettet mot demokratiet eller mot mangfoldet, eller var det et uttrykk for blindt hat? Eller er det vesentlige at terroreren kanskje kunne blitt forhindret, men i det minste at omfanget av skadene kunne blitt begrenset? Hvert fortidsfokus peker i forskjellige retninger når det gjelder samtid og fremtid: Hvem er fortellingens adressat, hvem inviteres til identifikasjon, hvem autoriseres til å fortelle historien som «sin» historie?

Jeg har også sett nærmere på fortellingenes «vi», og hvem som får et tilbud om tilhørighet til dette «viet». Mens kjærlighetsfortellingen etablerer et vidt og nærmest ubetinget, men samtidig diffust «vi», kvalifiserer demokratifortellingen «viet» som de som ønsker å forsvare demokratiet. Og

mangfoldsfortellingen er den mest eksplisitte i at «viet» omfatter minoritetene, altså nettopp dem som i terroristens ideologiske syn ikke hører med. Beredskapsfortellingen er den fortellingen som mest eksplisitt handler om at det fortsatt finnes «dem» der ute som truer oss. Som vist ligger problemet med beredskapsfortellingens «vi» i det at den veldig lett kan koble seg til andre terror- og sikkerhetsdiskurser og ende opp med å mistenkeliggjøre dem som var under angrep 22. juli.

Det offentlige ordskiftet om 22. juli har foregått i snart syv år, debattene har foregått på forskjellige arenaer og i forskjellige sjangre. Som vist har tre av de gjennomgatte fortellingene om 22. juli utviklet seg med utgangspunkt i det kollektive sorgarbeidet og spontane minnepraksiser etter terrorhendelsene. Dermed inngår samtlige av disse fortellingene utvilsomt i det dynamiske kommunikative minnet, men peker frem mot det kulturelle minnet. Opprettelsen av institusjoner som forvalter 22. juli-minnet, bidrar til at noen fortellinger inngår i mer varige og autoriserte former. Som vist gjelder dette i større grad for demokratifortellingen og beredskapsfortellingen, og kanskje minst for kjærlighetsfortellingen.

Beredskapsfortellingen fanger opp et tema som er potensielt konfliktfullt og splittende. Her har 22. juli-kommisjonens arbeid skapt en formalisert ramme og autoritet, som løfter dens tolkning utover de «flåte» dynamikkene som ellers preger det kommunikative minnet.

Opprettelsen av 22. juli-senteret og læringssenteret på Utøya har bidratt til enda en utvikling, som jeg vil belyse avslutningsvis. Begge institusjonene er tydelig koblet til demokratifortellingens tolkningsramme om at 22. juli forplikter til å verne om demokratiske verdier. Men gjennom sine utdanningstilbud skaper begge institusjoner rom for kritiske reaksjoner omkring den vedvarende

forhandlingen om hva 22. juli skal bety for det norske samfunnet. Slik jeg tolker det, bidrar disse institusjonene dermed til etableringen av en *selvrefleksiv* demokratifortelling, i motsetning til et statisk nasjonalt selvbilde som bare reproduseres.

Minnekulturen rundt 22. juli kan fortsatt beskrives som et kommunikativt minne, altså som et felt med konkurrerende fortellinger, identifikasjoner og autoriseringer. Men den pågående institusjonalisering og profesjonalisering av minnet forskyver (definisjons)makten. Det vil vise seg hvordan disse fortellingene vil leve videre i de kulturelle minneuttrykkene som vokser frem, og hvordan de vil prege det offentlige ordskiftet.

Proessen fra et innlegg på daværende justisminister Sylvi Listhaugs Facebook-side om at Arbeiderpartiet setter terroristenes rettigheter høyere enn nasjonens sikkerhet, til at hun måtte trekke seg som minister våren 2018, viste at det ligger sprengkraft i 22. juli-minnet. Kritikerne pekte på at innlegget lignet de konspiratoriske anklagene mot Arbeiderpartiet som inngår i Anders Behring Breiviks verdensbilde. Særlig intervensjonene fra flere Utøya-overlevende bidro til at den offentlige oppmerksomheten ble rettet mot de ideologiske motivene bak terroren og nødvendigheten av å motarbeide denne ideologien. Med dette kan Listhaug-saken tolkes som en konfrontasjon mellom beredskaps- og demokratifortellingen.

Å rette søkelyset mot de underliggende tolkningsrammene i 22. juli-fortellingene kan bidra til en forståelse av hvordan det offentlige ordskiftet omkring 22. juli inngår i kamper om makt og autoritet. En bevissthet rundt disse prosessene er en forutsetning for en aktiv deltagelse i den pågående forhandlingen om hva 22. juli skal bety for den enkelte og for det norske samfunnet som helhet.

Litteratur

- Alexander, Jeffrey C. et al. (red.) 2004. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley & London, University of California Press.
- Arendt, Hannah 1951. *The Origins of Totalitarianism*. New York, Harcourt, Brace.
- Arendt, Hannah 1958. *The Human Condition*. Chicago, University of Chicago Press, (norsk utgave: Oslo 1996).
- Assmann, Aleida 1999. *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München. C.H. Beck.
- Assmann, Aleida 2015. Impact and Resonance – Towards a Theory of Emotions in Cultural Memory. I Terje Stordalen og Saphinaz-Amal Naguib (red.). *The Formative Past and the Formation of the Future*. Oslo, Novus Press, s. 41–69.
- Assmann, Jan & Czaplicka, John 1995. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique* nr. 65, Cultural History/Cultural Studies. (Spring – Summer, 1995), s. 125–133.
- Assmann, Jan 2008. Communicative and Cultural Memory. I Astrid Erll & Ansgard Nünning (red.). *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: de Gruyter, s. 109–118.
- Bjerg, Helle & Lenz, Claudia 2012. Timeout for National Heroes? Gender as an Analytical Category in the Study of Memory Cultures. I Eric Langenbacher, Bill Niven, og Ruth Wittlinger (red.). *Dynamics of Memory and Identity in Contemporary Europe*. New York, Berghahn Books, s. 39–54.
- Døving, Alexa 2013. 'Små barn av regnbuen'. Ulike fremstillinger av det norske fellesskapet i minnemarkeringer og i pressen. I Olaf Aagedal, Pal Ketil Botvar, Ida Marie Høeg (red.). *Den*

- offentlige sorgen. *Markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*. Oslo, Universitetsforlaget, s. 151–161.
- Eschebach, Insa 2005. *Öffentliches Gedenken. Deutsche Erinnerungskulturen seit der Weimarer Republik*. Frankfurt am Main, Campus.
- Grasberg Woie, Martine 2015. *Terroristens legitimeringer Fascisme og kontrajihadisme i Anders Behring Breiviks forestillingsverden*. Masteroppgave i historie, NTNU. <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2388077/Woie,%20Martine%20Grasberg.pdf?sequence=1> (lesedato 24.04.2018).
- Hjort, Ingeborg og Line Gjermshusengen 2017. Et minne i bevegelse. Mønstre, spenninger og endringer i den nasjonale minneste-prosessen etter 22. juli 2011. *Tidsskrift for kulturforskning* vol. 16, nr. 2, s. 5–29.
- Hoffman, Christhard og Moe, Vibeke (red.) 2017. *Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017. Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie*. Oslo, HL-senteret. http://www.hlsenteret.no/forskning/jodisk-historie-og-antisemittisme/befolkningsundersokelse:-holdninger-til-joder-og-a/hl-rapport_endelig-web.pdf (lesedato 24.04.2018)
- Kjos, Ingeborg 2013. *Anders Behring Breiviks manifest. En idéanalyse*. Masteroppgave istatsvitenskap, Universitet i Oslo. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/36983/IngeborgxKjosxmaster.pdf?sequence=1> (lesedato 24.04.2018).
- Kolås, Åshild 2017. How critical is the event? Multicultural Norway after 22 July 2011. *Social Identities. Journal for the Study of Race, Nation and Culture* vol.23, nr. 2, s. 1–15. DOI: 10.1080/13504630.2016.1271740
- Kverndokk, Kyrre 2013. Negotiating Terror, Negotiating Love. Commemorative Convergence in Norway after the Terrorist Attack on 22 July 2011. I Camilla Asplund Ingemark (red.), *Therapeutic Uses of Storytelling. An interdisciplinary Approach to Narration as Therapy*. Lund, Nordic Academic Press, s. 133–156.
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe 2001. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, 2nd ed. London, Verso.
- Lenz, Claudia & Nilssen, Trond Risto (red.) 2011. *Fortiden i nåtiden. Nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Lied, Sidsel & Kveset, Thorleif 2016. Arbeid med verdier i skolen. På jakt etter verdier i minnematerialet etter 22. juli 2011. *Prismet* 2016, s. 155–170.
- Misztal, Barbara A. 2004. The Sacralization of Memory. *European Journal of Social Theory* vol. 7, nr. 1, s. 67–84
- NOU 2012: 14. *Rapport fra 22 juli-kommisjonen*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/bb3dc76229c64735b4f6eb4dbfcd8bfe8/no/pdfs/nou201220120014000dddpdfs.pdf> (lesedato 24.04.2018).
- Rafoss, Tore Witsø 2015. Meningsløs terror og meningsfylt fellesskap. Stoltenbergs taler etter 22. juli. *Sosiologisk tidsskrift* vol. 23, nr. 1–2, s. 6–28.
- Renå, Helge 2017. 22. juli-kommisjonens analyse, vurderinger og konklusjoner. En metaanalyse av politiaksjon Utøya. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* nr. 1, s. 10–36.
- Rüsen, Jörn 1983. *Historische Vernunft. Grundzüge einer Historik*. Bind I *Die Grundlagen der Geschichtswissenschaft*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht
- Rüsen, Jörn 2008. What does 'Making sense of history' mean? I Jörn Rüsen (red.). *Meaning & Representation in History*.

- New York, Berghahn Books, s. 40–64.
- Stortingsmelding Meld. St. 21 (2012–2013). *Terrorberedskap – Oppfølging av NOU 2012: 14 Rapport fra 22. juli-kommisjonen*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/8b5a910c19f04effa30afc7afeed5aa4/no/pdfs/stm201220130021000dddpdfs.pdf> (lesedato 24.04.2018)
- Straub, Jürgen (red.) 2005. *Narration, Identity and Historical Consciousness*. New York, Berghahn Books.
- Vold, Tonje 2012. Å holde fast i 22. juli. Rettssaken, traumet og de personlige fortellingene. *Samtiden* nr. 21, s. 5–19.
- <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/terrorangrepet-22-juli/minst-40-000-moetteopp-for-aa-synge-barn-av-regnbuen-mot-breivik/a/10050105/>, (lesedato 25.04.2018).
- Hijabbloggen:*
http://hijabbloggen.blogg.no/1469173042_22_juli_5_r_senere.html, (lesedato 25.04.2018).

Internett

VG:

<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/terrorangrepet-22-juli-politikk-og-samfunn/kadra-muslim-er-ble-jaget-nedover-gatene/a/10088913/>, (lesedato 25.04.2018).